

Marko Babić

diplomski studij povijesti, istraživački smjer: Moderna i suvremena povijest (19. i 20. stoljeće)

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Domagoj Knežević, *Hrvatska demokratska zajednica od osnivanja do raskida s Jugoslavijom* (Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2020), 616 str.

Knjiga povjesničara Domagoja Kneževića *Hrvatska demokratska zajednica od osnivanja do raskida s Jugoslavijom* prvo je objavljeno djelo iz područja njegove specijalizacije. Radi se o proširenome tekstu istoimene doktorske disertacije, koju je Knežević izradio u sklopu projekta “Republika Hrvatska i Domovinski rat (1991. – 1995. – 2000.)” i obranio u ožujku 2015. godine. Za razliku od disertacije, koja kronološki završava s 25. lipnja 1991. godine, kada je Republika Hrvatska pokrenula postupak razdruživanja od drugih republika i pokrajina SFRJ, posljednji događaj koji je obrađen u monografiji raskid je državnopravnih veza s ostalim republikama, koji se zbio 8. listopada 1991. godine.

Domagoj Knežević hrvatski je povjesničar specijaliziran za teme iz Domovinskoga rata i suvremene hrvatske povijesti. Autor je i koautor niza znanstvenih članaka o temama poput političkih procesa pokrenutih protiv Franje Tuđmana,¹ politike Hrvatske demokratske zajednice BiH,² politike Srpske demokratske stranke³ i sl. Godine 2009. zaposlen je kao znanstveni novak na Hrvatskome institutu za povijest, gdje je radio na spomenutom projektu „Republika Hrvatska i Domovinski rat (1991. – 1995. – 2000.)”. Pored znanstvenih projekata sudjelovao je i u snimanju dokumentarnih serijala „Rat prije rata“ (2018.) i „Predsjednik“ (2020.), a trenutno je zaposlen kao savjetnik

¹ Domagoj Knežević, Josip Mihaljević, „Political trials against Franjo Tuđman in Socialist Federal Republic of Yugoslavia”, *Review of Croatian history* 14, br. 1 (2018): 353–381.

² Domagoj Knežević, „Politika Hrvatske demokratske zajednice Bosne i Hercegovine od osamostaljenja Republike Hrvatske do međunarodnoga priznanja Bosne i Hercegovine (listopad 1991. – travanj 1992.)”, *Časopis za suvremenu povijest*, 48, br. 1 (2016): 33–66.

³ Idem, „Srpska demokratska stranka od osnivanja do konstituiranja prvoga višestranačkog Sabora“, *Časopis za suvremenu povijest* 43, br. 1 (2011): 7–24.

u Ministarstvu vanjskih i europskih poslova.

Ono što monografiju čini izuzetnom glede izvora kojima se autor koristio svakako je činjenica kako prvi put imamo priliku doznati više o stvaranju neovisne hrvatske države na temelju dviju osobnih pismohrana istaknutih HDZ-ovaca. Naime, Ante Beljo, glavni tajnik HDZ-a od 1990. do 1991. godine, Kneževiću je bezuvjetno ustupio svoju, dok je Vladimir Šeks svoju predao Hrvatskomu memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskoga rata. Osim pismohrana Knežević se koristio i drugim arhivskim izvorima poput „Korespondencije predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana od 1990. do 1999. Prva knjiga. Godine stvaranja i obrane 1990. i 1991.“, službenim publikacijama, tiskovinama, knjigama i člancima, internetskim izvorima i televizijskim emisijama te proveo brojne razgovore s trenutnim predsjednicima ili osnivačima lokalnih ogranaka HDZ-a.

Sama knjiga započinje prikazivanjem političke situacije koja je neposredno prethodila raspadu Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. Knežević prikazuje zbivanja od smrti Josipa Broza Tita i nereda na Kosovu do Miloševićeve „antibirokratske revolucije“ i usvajanja amandmana na Ustav SR Srbije, kojima su SAP Kosovo i SAP Vojvodina izgubile autonomiju u odnosu na SR Srbiju. Na sve agresivniju Miloševićevu politiku vodstvo Saveza komunista Hrvatske reagira blago i u tim okolnostima u Hrvatskoj započinje proces demokratizacije. Autor potom prelazi na prikazivanje glavnih događaja koji su prethodili službenomu osnutku HDZ-a. U istome poglavlju prikazuje i političko djelovanje prvoga predsjednika HDZ-a Franje Tuđmana, pri čemu je zanimljivo Kneževićovo viđenje Tuđmanova riskantnog putovanja u listopadu 1977. godine, kada se susreo s Brunom Bušićem u Švedskoj. On smatra kako je primjer pokušaja rehabilitacije službe Manolićeva tvrdnja da su u SDS-u RSUP-a znali za put i da ga ciljano nisu spriječili. Tu tvrdnju potkrepljuje tezom kako je u tim trenutcima komunistička država i dalje bila iznimno snažna i da je za takvu vrstu urote bio potreban velik broj ljudi u sustavu SDS-a RSUP-a. Kao primjer navodi „Programsku orijentaciju i plan rada za 1979.“, u kojemu se spominje problem manjka ljudstva i slabe tehničke opremljenosti, što daje naslutiti kako SDS RSUP-a nije bio svemoćan.

Knežević dosta pažnje posvećuje Tuđmanovu sukobu s tzv. Veseličinom frakcijom pri osnivanju stranke. Dana 19. siječnja 1989. godine na sastanku u klijeti Ante Ledića na Plešivici donesene su odluke o nastanku Inicijativnoga kruga za osnivanje demokratske inicijative, a za njegova predsjednika izabran je Franjo Tuđman nakon što je Marko Veselica to odbio. Najistaknutiji članovi Veseličine frakcije bili su braća Marko i Vladimir Veselica, Hrvoje Šošić, Josip Kokić, Anto Matković i Ante Paradžik. Oni su Tuđmanu zamjerali dopuštanje uključivanja u krug velika broja bivših članova SKH-a i njegovo spominjanje AVNOJ-a, SFRJ i SRH u „Programskoj deklaraciji osnivačke skupštine HDZ-a“, dokumentu s drugoga ključnog sastanka Inicijativnoga kruga, održanoga 11. lipnja 1989. Prema autoru, njihov je idealizam u tome trenutku mogao udaljiti „lijevu“ struju od HDZ-a i dovesti u pitanje uspješno osvajanje vlasti. Osim toga, spominjanje AVNOJ-a, SFRJ i SRH u Programskoj deklaraciji bilo je neizbježno na sličan način kao i osnivanje HDZ-a unutar Socijalističkoga saveza radnoga naroda Hrvatske. Tuđman je pokušao smiriti sukob time što je uvrstio sedmoricu

članova Veseličine frakcije u Odbor za osnivanje HDZ-a. Ovakvi pragmatični postupci karakteristični su za njegovu političku karijeru. Nakraju, dana 17. lipnja HDZ je osnovan u prostorijama NK-a Borac bez prisustva članova Veseličine frakcije, kojima nije obznanjena lokacija tajnoga osnivanja stranke.

Osim ovoga na neki način unutarstranačkoga sukoba prije samoga osnutka stranke HDZ je bio suočen s napadima drugih opozicijskih stranaka i kontroliranih medija, koji mu, očekivano, nisu bili naklonjeni. U takvoj naizgled nepovoljnoj društvenoj klimi članovi HDZ-a vješto su koristili svaku priliku predstaviti se u medijima i ostvarili uvjerljivu pobjedu na prvim višestranačkim izborima, održanima u svibnju 1990. godine.

Knežević potom prikazuje način na koji je vlast HDZ-a provela tranziciju vlasti deideologiziranjem institucija i javnoga života te donošenjem prvoga hrvatskog demokratskog ustava 22. prosinca 1990. godine. Dakako, deideologizacija društva i donošenje Ustava neodvojivi su od odnosa HDZ-ove vlasti prema srpskoj pobuni i pokušajima Srbije da spriječi pretvaranje Jugoslavije u savez suverenih republika.

Ono što se svakako može iščitati iz Kneževićeva prikaza Tuđmanova držanja tijekom sve agresivnijega djelovanja snaga JNA i paravojsnih srpskih snaga jest to da su njegova sklonost internacionalizaciji krize i dolazak međunarodnih snaga na hrvatske granice bitno poljuljali njegov autoritet u stranci. Štoviše, njegova tendencija neodgovaranja na provokacije JNA primorala ga je na posjet Osijeku 21. srpnja 1991. radi opovrgavanja informacija o namjernome prepuštanju istočne Slavonije agresoru. Iako se Tuđmanova uloga u raspadu Jugoslavije često izjednačuje s Miloševićevom, u stvarnosti ga je njegova predanost mirnomu rješavanju krize gotovo koštala vlasti. Međutim, kao što Knežević navodi, njegova je politička strategija „sve uspješnije rušila legitimitet JNA i želju međunarodne zajednice za opstankom jugoslavenske države, ali treba reći da su najveći teret tog uspjeha nosila ona hrvatska područja koja su trpjela snažne posljedice srpske agresije“ (393–394. str.). Kao što je rečeno u uvodu, Knežević završava ovaj dio knjige Odlukom o raskidu svih državnopravnih sveza s ostalim republikama i pokrajinama SFRJ i prelazi na prikazivanje unutarstranačkoga života tijekom ovih zbivanja. Autor je veliku pozornost posvetio unutarstranačkim sukobima i kao najžešći apostrofirao onaj koji se odvijao od srpnja do rujna 1991. Naime, u jednoj grupaciji nalazili su se Josip Boljkovac, Perica Jurič, Slavko Degoricija i Josip Manolić, a u drugoj Branimir Glavaš, Vladimir Šeks, Vice Vukojević i Gojko Šušak. Knežević u knjizi kontekstualizira pogibiju zapovjednika osječkoga MUP-a Josipa Reihla Kira i Boljkovčeve optužbe kako je druga grupacija navodno napala Borovo Selo krajem ožujka 1991. godine. Nakraju je Boljkovac razriješen dužnosti ministra unutarnjih poslova, formirana je Vlada demokratskoga jedinstva, a desni su stranački radikali disciplinirani.

Posljednje poglavlje središnjega dijela knjige posvećeno je osnivanju HDZ-a BiH i njegovu povoljnom rezultatu na prvim demokratskim izborima u BiH. Knežević zatim prikazuje odnos HDZ-a BiH prema agresiji na Hrvatsku, koja je dolazila i s teritorija BiH, i budućnosti same BiH te analizira rastuće nezadovoljstvo u stranci pasivnim odnosom predsjednika stranke Stjepana Kljuića prema tim pitanjima.

Iz monografije se mogu iščitati dvije temeljne teze. Prva se odnosi na

pojavu HDZ-a i izrazito nepovoljne okolnosti u kojima je djelovao, ali i u njima ostvarene glavne ciljeve iz pobjedničkoga programa. Izdvajamo samo neke: hrvatsko društvo deideologizirano je od komunističke ideologije, uveden je sustav tržišnoga gospodarstva, uspostavljene su samostalne hrvatske institucije i započeta je institucionalna suradnja s hrvatskim iseljeništvom. Druga se teza odnosi na prvoga predsjednika HDZ-a Franju Tuđmana, čija se sklonost uključivanju političkih suparnika, bilo onih unutar stranke ili izvan nje, u procese odlučivanja i sklonost internacionalizaciji sukoba u Jugoslaviji pokazala uspješnim odgovorom na većinu problema proizašlih iz jugoslavenske političke krize.

Teško je izdvojiti koji nedostatak ove studije. U njoj je zaista temeljito obrađen ovaj kratak, ali uzbudljiv vremenski period bez opterećivanja čitatelja nepotrebnom faktografijom. Iako izborni rezultati za Sabor SR Hrvatske i za skupštine općina u koje su kandidati HDZ-a bili izabrani sadrže bezbroj podataka, oni će biti izrazito korisni budućim istraživačima ovoga perioda jer će ih moći pronaći na jednome mjestu. U svakome slučaju radi se o prvoj monografiji jedne suvremene političke stranke u hrvatskoj historiografiji i samo možemo iskazati nadu da će ona potaknuti trend pisanja sličnih monografija kako bismo mogli čitati i o zbivanjima koja su uslijedila nakon 8. listopada. Događaji poput famoznoga unutarstranačkog puča Josipa Manolića i Stjepana Mesića te Zagrebačke krize vrijedni su historiografske analize kroz prizmu unutarstranačkih odnosa u HDZ-u.